

Noves inscripcions llatines de Bejís i La Vall d'Uixó

FERRAN ARASA I GIL
JOAN VICENT I CAVALLER

1) *Bejís*

Les primeres notícies sobre l'epigrafia llatina de Bejís foren publicades per F. Diago en 1613, qui cita dues inscripcions aleshores conservades "en la granja que llaman Mas de Alcaydón".¹ Posteriorment, aquestes dues inscripcions seran recollides per diversos autors, com és el cas de l'il·lustre fill de Bejís A. Ponz.² A les darreries del segle XVIII, P. de Saboya y Valcárcel afegeix a aquest breu inventari una nova inscripció.³ Aquests tres epígrafs apareixeran recollits per E. Hübner en 1867 al volum II del CIL.⁴ En 1947, J. Alcàcer publica quatre nous fragments d'inscripcions,⁵ els quals, junt als altres anteriorment citats, seran recollits als treballs de D. Fletcher i J. Alcàcer, en 1955,⁶ i P. P. Ripollès, en 1976.⁷ Per últim, ja en 1984, M. Macián publica la primera referència de la inscripció que ací presentem, junt a un altre fragment, la inscripció del qual tot just resulta visible per trobar-se encastat a la paret d'un bancal.⁸

Trobada en setembre de 1980, als fonaments d'una antiga construcció situada en uns bancals de la partida d'El Oliveral de la Església. És un bloc de pedra calcària gris-blavenca, les mides del qual són: 120/70/50 c. (làm. I). Està trencat per la seua part inferior, sense afectar el camp epigràfic, i pel seu costat esquerre, afectant l'inici de tots els registres del text. La superfície inscrita està allisada, a diferència de les altres cares del bloc que apareixen simplement desbastades, i la seua conservació és en general bona, a excepció d'algunes lletres aïllades que apareixen danyades. El camp epigràfic està emmarcat per una motlura de 4'5 cm. d'amplèria, i amida 64/55 cm. Sobre la restitució hipotètica del text que hom proposa, pot calcular-se que la seua amplèria

1. F. DIAGO, *Anales del Reino de Valencia, Valencia*, 1613, p. 83.

2. A. PONZ, *Viaje de España*, IV, Madrid, 1789, p. 173.

3. P. DE SABOYA y VALCARCEL, *Inscripciones y antigüedades del Reino de Valencia*, "Memorias de la Real Academia de la Historia", VIII, Madrid, 1852, p. 55.

4. E. HÜBNER, *Corpus Inscriptionum Latinarum. Inscriptiones Hispaniae Latinae*, II, Berlín, 1867. CIL II 4017, 4018 i 4019.

5. J. ALCACER GRAU, *Exploraciones arqueológicas en Begs*, "Serie de Trabajos Varios del S.I.P.", 10, Valencia, 1947, pp. 38-40.

6. D. FLETCHER VALLS i J. ALCACER GRAU, "Avance a una arqueología romana de la provincia de Castellón", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, XXXI, Castellón, 1955, pp. 337-338, n.º XXXIII-XL.

7. P. P. RIPOLLES ALEGRE, "Sinopsis de epigrafía latina castellonense", *Cuadernos de Prehistoria y Arqueología Castellonense*, 3, Castellón, 1976 = SELC 36-43.

8. M. MACIÁN LAZARO, "Bejis y su patrimonio artístico", *Boletín del Centro de Estudios del Alto Palancia*, 1, Segorbe, 1984, pp. 80-81; del fragment pot llegir-se, segons l'autor, l'inici d'un gentilici, possiblement *Cornelia*.

degué ser molt semblant a la seua alçària, cosa per la qual el marc motlurat degué presentar una forma quadrada.

Els marges tenen les següents mides: superior: 1 cm.; dret: 0-2 cm.; inferior: 2 cm. La interlineació és de r. 1 a r. 2 de 2 cm.; de r. 2 a r. 3 de 2 cm.; de r. 3 a r. 4 d'1'5 cm.; de r. 4 a r. 5 d'1'5 cm.; de r. 5 a r. 6 d'1'6 cm., i de r. 6 a r. 7 d'1'8 cm. La incisió és profunda i prou regular. Presenta *hederæ distinguentes* al final de r. 3 i r. 4. La restitució del text que hom proposa és com segueix:

Alçada	Text
5'5 cm.	[. M[ario Eusc
6'5-6 cm.	[he]mo ann(orum)
6'5-6 cm.	[.]XXXVII
6'5-6 cm.	[Ma]ria Vr
5 6'5-6 cm.	[ba] na mari
6 cm.	[to i] ncom
7-5'5 cm.	[par] abili fecit.

El text apareix distribuït en set registres, i presenta l'epitafi d'un difunt. En r. 1 trobem part del gentilici del difunt en datiu, que sembla tractar-se de *Marius*, i l'inici del cognom, faltant, per tant, el prenom. En r. 2 segueix el cognom, que sembla tractar-se d'*Euschemus*, i la referència abreviada a l'edat. En r. 3 apareixen les xifres corresponents a aquesta, de les quals bé podria faltar-ne una. En r. 4 trobem el gentilici incomplet de la dedicant en nominatiu, que sembla tractar-se també de *Maria*, seguint a continuació l'inici del cognom. En r. 5 apareix la terminació d'aquest, que sembla tractar-se d'*Vrbana*, i l'inici de la relació entre el difunt i la dedicant. En r. 6 degué figurar en primer lloc el final de dita relació, apareixent després un adjectiu superlatiu que continua en r. 7, on trobem la fórmula final *fecit*.

Alguns trets d'interès poden ser la poca habilitat del lapicida, que pot esbrinar-se en la irregular distribució del text al llarg dels set registres, espaïant excessivament les lletres al segon i al sisè, cosa que va produir una manca d'espai al darrer, la paraula final del qual presenta una progressiva reducció del tamany de les lletres E i G, i un nexa —ja a la mateixa vora del marc motlurat— de I i T.

El gentilici *Marius* és poc freqüent a Hispània,⁹ i està escassament representat a la part meridional del Convent Tarraconense, apareixent en sis personatges de dues inscripcions de *Saguntum* i els seus voltants,¹⁰ en una inscripció de Montán,¹¹ i en altra de Rubielos de Mora dedicada a un personatge que va seguir la carrera municipal en la seua ciutat.¹² El cognom *Euschemus* és d'origen grec, i no apareix als índexs del CIL II. Per últim, el cognom *Vrbanus* és molt corrent a l'àmbit general de l'Imperi, i resulta especialment abundant entre homes lliures;¹³ a Hispània és molt escàs,¹⁴ i apareix en

9. CIL II, p. 1.067.

10. F. BELTRAN LLORIS, *Epigrafía latina de Saguntum y su territorium (Cronología. Territorium. Notas prosopográficas. Cuestiones Municipales)*, "Serie de Trabajos Varios del S.I.P.", 67, Valencia, 1980 = ELST 180-181: *Cn. Marius Amphio* i *Maria C. 1. Corenis*, i *Maria Hygia*, *Maria Hygiaenusa*, *C. Marius Iaccus* i *Maria Primigenia(a)*.

11. SELC 89: *M. Marius Lasciuos*.

12. CIL II 3174: *C. Mario C. f. Gal. / Mariano aedil / flam. II uir / Valeria C. f. / Seuera mater / filio plissi / mfo —*].

13. I. KAJANTO, *The Latin Cognomina*, Roma, 1982, p. 311: apareix en 728 casos al CIL, dels quals 622 són homes lliures; és particularment abundant a l'Àfrica, on el trobem en 337 casos, i també més corrent en homes que en dones.

14. CIL II, p. 1.094.

LAMINA I



Inscripció llatina de Bejis.

comptades ocasions a la part meridional del Convent Tarraconense: en una inscripció de Bejis,¹⁵ i en dos casos dubtosos a Jérica¹⁶ i Gilet.¹⁷

Els *cognomina* d'origen grec són abundants en terres valencianes.¹⁸ A *Saguntum* en trobem alguns, entre els quals són majoritaris els pertanyents a lliberts i serfs.¹⁹ A la comarca de L'Alt Palància hi han també alguns casos, com *Charis*, *Charitenis*, *Phileros* i *Phronimus* a Jérica.²⁰ *Chrysopolis* a Viver,²¹ i possiblement el mateix *Barcates* de Bejis.²²

Quant als trets que poden contribuir a establir una datació aproximada d'aquesta nova inscripció, cal ressaltar el requadre molturat en què apareix emmarcada la inscripció, l'absència de la filiació i la presència d'un adjectiu superlatiu. Seguint les conclusions establertes per F. Beltrán al seu treball sobre l'epigrafia de *Saguntum* i el seu territori, podem relacionar aquest epígraf amb el Grup VIII b,²³ i proposar la seua datació en la primera meitat del segle II.

En el context de l'epigrafia llatina de Bejis, aquesta nova inscripció no resulta en absolut discordant, tant pel lloc on ha estat trobada —El Oliveral de la Iglesia, partida on s'hi troben les restes d'una important vil·la hispano-romana— com pel tipus de pedra en què ha estat llaurada, i també pel requadre molturat en què apareix emmarcat el text, semblant als que trobem en els altres quatre epígrafs millor conservats.²⁴ La resta són quatre fragments sobre els quals poques precisions poden fer-se.²⁵ Tot i que la cronologia de totes aquestes inscripcions sembla que pot establir-se entre les darreries del segle I i el segle II, hi han alguns trets que permeten establir-hi un cert ordre d'antiguitat. Així, CIL II 4018, amb el nom dels difunts en nominatiu, la filiauí, la menlió de l'edat i la fórmula HSE,²⁶ pot ser la inscripció més antiga del grup, relacionant-se amb el Grup VII de F. Beltrán,²⁷ amb una cronologia de finals del segle I. En aquest mateix grup, i amb una datació prou semblant, tot i que possiblement una mica posterior per l'absència de la filiació, es trobarien CIL II 4017 i SELC 39.²⁸ CIL II 4019 i SELC 42 pertanyen a una mateixa inscripció, com ja assenyala J. Alcàcer per indicació de P. Beltrán, i presenta el nom del difunt en datiu, la filiació, la menlió de l'edat, el nom del dedicant en nominatiu, la relació amb el dedicant en datiu, concordant amb aquell, i l'adjectiu *optimus*,²⁹ cosa per la qual podria ser una mica posterior a les anteriors, ja de la primera meitat del segle II, relacionant-se amb el Grup VIII b de F. Beltrán.³⁰ Per últim, la inscripció que ací es dóna a conèixer, prou semblant, per l'estructura del text a l'anterior, però amb un adjectiu superlatiu, pot ser una mica posterior, però possiblement encara dins la primera meitat del segle II.

A l'aspecte onomàstic, en la relació dels deu personatges identificables a les nou inscripcions conegudes fins al moment, trobem quatre gentilicis: *Cornelia* apareix en

15. CIL II 4017: *C. Viccius Vrbanus*.

16. CIL II 3998: *Quin[ti]a / Vrb[ana]*. Sobre dades del CIL II, l'arrel *Vrb-* pot correspondre a *Vrbicus*, que apareix en una ocasió a *Edeta*, i *Vrbanus*, que apareix en aquesta ciutat i també en la inscripció que ací presentem.

17. ELST 269: *Acilius Vrb[—] / caens / Maxsimus / Marti[—] / Iis*; podria tractar-se, però, d'un altre cognom relacionat amb *Vrbicus*, potser *Vrbicaens*.

18. A. BALIL, "La economía y los habitantes no hispánicos del Levante español durante el Imperio Romano", *Archivo de Prehistoria Levantina*, V, València, 1953, p. 266, en general, citant casos de Tarragona i Cartagena.

19. ELST, p. 447.

20. CIL II 3990, on apareixen els dos primers, i SELC 80 i CIL II 3995, respectivament, per als altres dos.

21. SELC 133.

22. SELC 39.

23. ELST, pp. 338-339.

24. CIL II 4017, 4018, 4019 - SELC 42 i SELC 39.

25. SELC 40, 41 i 43, i el nou fragment citat per M. Macián Lázaro.

26. *Cornelia / L(ucii) f(ilia) Proba / an(norum) LX h(ic) s(ita) e(st) / L(ucius) Antonius / L(ucii) f(ilius) Blastinus / an(norum) LXXV h(ic) s(itus) e(st)*.

27. ELST, pp. 337-338.

28. *Cornelia Pl / acida en(norum) XXX / h(ic) s(ita) e(st) / C(aius) Viccius Vrbanus an(norum) L / h(ic) s(itus) e(st), i [—] / C(aius) Viccius B / arcates an(norum) LXX / h(ic) s(iti) s(unt)*.

29. [—] *M(arci) f(illiae) / [M]arcellae / annor(um) LXV / L(ucius) An(tonius) Pla[c]idus / mat[ri] [o]ptim(ae)*.

30. ELST, pp. 338-339.

LAMINA II



Inscripcions llatines de la Vall d'Uixó.

tres ocasions, mentre que *Antonius*, *Marius* i *Viccius* apareixen en dues cadascun; el primer d'ells el trobem a *Saguntum*³¹ i *Edeta*,³² el segon i el tercer únicament a *Saguntum*,³³ i el quart no apareix en cap d'aquestes dues ciutats veïnes, figurant sols en una ocasió als índexs del CIL II.³⁴ Quart a les relacions d'aquest grup de gentilicis amb la resta de la comarca de L'Alt Palància, únicament *Cornelia* està ben representat, apareixent en tres ocasions a Viver³⁵ i en altres dues a Jérica,³⁶ essent els altres tres inèdits en la zona. En conseqüència, Bejis sembla presentar un cert aïllament respecte a la resta de la comarca, que en general ofereix una notable homogeneïtat onomàstica, com ja assenyala F. Beltrán, amb alguns gentilicis com *Aurelius*, *Cassia*, *Iunius*, *Otaçilius*, *Quintia*, *Vettia* i *Viccius*, que són desconeguts a *Saguntum* i els seus voltants,³⁷ mentre que alguns d'ells els trobem a *Edeta*.³⁸ Açò pot considerar-se un argument en favor de la seua exclusió del territori municipal de *Saguntum*.³⁹ Precisament aquestes relacions onomàstiques que presenta amb *Edeta*, junt al fet que la menció de la condició de serf aparega en tres ocasions amb la fórmula *seruus/serua*,⁴⁰ absent a *Saguntum* però enregistrada a *Edeta*,⁴¹ fan pensar en una possible relació amb aquesta darrera ciutat, en el territori municipal de la qual podria haver estat inclosa bona part de la comarca.⁴²

Per altra banda, les coincidències onomàstiques que s'observen en aquest grup d'inscripcions de Bejis permeten suposar l'existència de relacions familiars entre alguns personatges, tot i que no puga arribar a concretar-se l'*stemma* de manera convincent.

Com ja ha estat assenyalat, la majoria de les inscripcions procedeixen del mateix lloc: la partida d'El Oliveral de la Església, on es troben les restes d'una vil·la hispano-romana. També en aquest lloc apareixen citats per la bibliografia alguns elements arquitectònics de certa importància.⁴³ Donada l'homogeneïtat formal i cronològica de la majoria dels epígrafs coneguts, resulta possible que bona part d'aquests —almenys els que apareixen en grans blocs de més alçària que amplària— corresponguen a un monument funerari de caràcter familiar situat junt a la vil·la, al qual podrien pertànyer els citats elements arquitectònics.

2) La Vall d'Uixó

Trobada a la partida de L'Horta Seca,⁴⁴ és un bloc de pedra sorrenca, trencat per dalt i a la part dreta, amb les cares anterior i esquerra allisades i l'angle entre ambdues arrodonit. Les seues mides són: 36/38/26 cm.; la cara posterior és irregular, amb una grossària mínima de 18 cm. El camp epigràfic presenta la superfície molt danyada, sobretot a la banda esquerra, on apareixen picades algunes lletres (lám. II, 1).

31. ELST, p. 422: apareix en 31 ocasions.

32. L. MARTI FERRANDO, "Lápidas romanas de Liria", *Archivo de Prehistoria Levantina*, XIII, Valencia, 1972, pp. 161-198: apareix en 6 ocasions.

33. *Antonius* apareix en 10 ocasions: ELST, p. 419, mentre que *Marius* ho fa en 6: ELST, p. 425.

34. CIL II, p. 1.075, amb la grafia *Vicius*: CIL II 2360, tot i que podria tractar-se d'un altre gentilici.

35. CIL II 4005: *Cornelia Elp* [—]; CIL II 4008: *M. Cornelius Equalis* i *Cornelius Carpus*.

36. CIL II 4001: *M. Cornelius Amandus* i *Cornelia Siluana*.

37. ELST, p. 355; hi han, a més, aïres poc freqüents com *Atilius*, *Domitia*, *Porcius* i *Terentius*.

38. L. MARTI FERRANDO, "Lápidas romanas de Liria", citat, IV: *L. Iunius Severus* i *Iunius Crescentius* = CIL II 6014. *Otaçilius* apareix en dues inscripcions de Villar del Arzobispo: *L. Otaçillus Flauus* (CIL II 4022) i *[O]taçilla Celsilla* (CIL II 4023).

39. ELST, p. 356.

40. CIL II 4003, 4013 i 4014, abreviada en ocasions en la forma *ser*.

41. L. MARTI FERRANDO, "Lápidas romanas de Liria", citat, VII: *Eupor(istus) seru(us)* = CIL II 3802.

42. ELST, p. 356.

43. C. SARTHOU CARRERES, *Provincia de Castellón*, "Geografía General del Reino de Valencia", Barcelona, s/a., p. 205: "En la villa de Bejis hay otro yacimiento arqueológico. En el año 1846 se llevaron a término algunas excavaciones que dieron por resultado el hallazgo de vastas ruinas, las cuales se presumió que fueron de un templo romano, y además halláronse aparte, bases de columnas y piedras con ornamentación a cincel". Podria tractar-se d'un mausoleu de tipus naomorf, del qual resten encara alguns elements arquitectònics.

44. Fou recollida en el marge d'un hort per G. Fenollosa, de La Vall d'Uixó, a qui agraïm les facilitats que ens va donar per al seu estudi; actualment es conserva en una casa de la seua propietat.

El text consta de tres registres, la longitud dels quals és com segueix:
r. 1: 27 cm.; r. 2: 28 cm., i r. 3: 20 cm. Tots tres presenten una inclinació cap a dalt des del seu inici. Les lletres són de factura grollera i irregular, amb el solc ample i profund. La lectura del text, amb tot, pot completar-se fàcilment:

Alçada	Text
7-6 cm.	<i>M(arcus) Aem</i>
5-4 cm.	<i>ilius M(arci) f(ilius)</i>
5 cm.	<i>Latro.</i>

Es tracta d'una inscripció funerària, amb l'epitafi d'un difunt que presenta el seu nom complet en nominatiu i la filiació. El gentilici *Aemilius* és un dels més corrents a Hispània,⁴⁵ i resulta prou corrent a la part meridional del Convent Tarraconense, especialment a *Saguntum* i el seu territori.⁴⁶ El trobem ben documentat a la comarca de L'Alt Palància, i també, amb quatre casos, a La Plana; d'aquests darrers, dos apareixen en sengles inscripcions trobades en terme de La Vall d'Uixó.⁴⁷ Quant al cognom *Latro*, és molt escàs en general, apareixent als índexs del CIL en 19 ocasions;⁴⁸ a Hispània el trobem en 6 ocasions,⁴⁹ essent inèdit a la part meridional del Convent Tarraconense.

En base a l'estructura del text, amb la menció del nom en nominatiu i la filiació, aquesta inscripció pot relacionar-se amb el Grup VI de F. Beltrán, que es data al segle I d. E.⁵⁰ El seu aspecte barroer, conseqüència de la poca perícia del lapicida, no ha d'ésser considerat com un indicador del seu caràcter tardà, i deu trobar explicació en la condició social del difunt, evident en el tipus de pedra triat per a gravar la inscripció.

3) La Vall d'Uixó

Trobada a la partida de La Punta, a la banda oriental de l'important poblat ibèric que li dona nom.⁵¹ És un bloc de pedra calcària negrosa, trencat per ambdós costats i possiblement per darrere, les mides del qual són: 16/34/ 20 cm. La seua cara anterior, on figura el text, està finament allisada, mentre que les altres dues —inferior i superior— només estan desbastades. La fractura del costat esquerre afecta el text, que consta de tres registres. Les lletres són de bona factura, amb el solc fi i poc profund. Els seus marges són: superior: 2 cm., i inferior: 1 cm. La interlineació és de r. 1 a r. 2: 0'3 cm., i de r. 2ar. 3: 0'5 cm. Hi ha un nexa de VX al tercer registre (lám. II, 2). La restitució del text que hom proposa és com segueix:

Alçada	Text
4 cm.	[. f. I] <i>uueni</i>
4 cm.	[- -] <i>uia uxor.</i>
4 cm.	[. Pop] <i>illio</i>

Es tracta d'una inscripció funerària, amb l'epitafi d'un difunt, que presenta el seu nom complet en datiu, possiblement amb la filiació, i una dedicatòria per part de la seua

45. CIL II, pp. 1.053-1.054.

46. ELST, pp. 418-419.

47. *Aemilius Phronimus*: SELC 111-ELST V; i [— Ae] *millius* [—]: SELC 113-ELST III.

48. I. KAJANTO, *The Latin cognomina*, citat, p. 267.

49. CIL II, p. 1.085.

50. ELST, p. 337.

51. La notícia ens fou proporcionada per J. CASABO; actualment es conserva en poder de J. L. Ortega, de La Vall d'Uixó; a tots dos, el nostre agraïment.

esposa. El gentilici presenta clarament llegible la terminació *-llio*, davant de la qual s'albira un àstil vertical que pot correspondre a una *l*; resulta possible, doncs, restituir el gentilici *Popillius*, que ja trobem en altres dues ocasions en una altra inscripció de La Vall d'Uixó, tot i que amb una sola *L*. La restitució del cognom, al qual degué precedir la filiació, per l'espai existent, sembla més senzilla. Quant al gentilici de la dona, conserva la terminació *-uia*, davant de la qual *-tot* i que l'espai existent és suficient per a una altra lletra— no es distingeix clarament cap signe; per tant, pot correspondre igualment a *Fuluia* o *Varuia*, tots dos presents en la zona.

El gentilici *Popillius* no és molt abundant a Hispània;⁵² apareix especialment a la part meridional del Convent Tarraconense, on es concentra a *Saguntum* i els seus voltants.⁵³ El cognom *Iuuenis* no és en general molt corret: apareix als índexs del CIL en 64 ocasions, i és majoritari entre els homes lliures.⁵⁴ A Hispània el trobem en 2 casos, segons els índexs del CIL II.⁵⁵ Apareix especialment a la part meridional del Convent Tarraconense, on es concentra igualment a *Saguntum* i els seus voltants,⁵⁶ trobant-se de manera aïllada a Viver.⁵⁷ Quant als gentilicis *Fuluia* i *Varuia*, no són molt abundants a la part meridional del Convent Tarraconense, trobant-se el primer a Nules⁵⁸ i Almassora,⁵⁹ i el segon a Almenara⁶⁰ i Azuébar.⁶¹

Respecte a la cronologia d'aquesta inscripció, per l'estructura del text i les característiques del suport, pot relacionar-se amb el Grup VIIIa de F. Beltrán, que es data en la segona meitat del segle I d. E. i començament del II.⁶²

52. CIL II, p. 1.070, on apareix a 17 inscripcions.

53. ELST, pp. 425-426, amb 10 casos a la pròpia ciutat, i altres dos en una inscripció de La Vall d'Uixó: P. *Popilius Tarcini f.* i P. *Popill[us] P[a]ullus* (SELC 112 i ELST II).

54. I. KAJANTO, *The Latin cognomina*, citat, p. 300.

55. CIL II, p. 1.085.

56. ELST 203: *Iuuenis*, possiblement un serf; [*G*]eminus Q. f. Gal *Iu(u)enis*: ELST 286, de Puçol.

57. SELC 123: L. *Terentius Iuuenis*.

58. *Ful(uia) Filenis*: ELST VIII-SELC 117.

59. *Fuluia Te* [—]: ELST XIX-SELC 13.

60. *Varuia Sa* [—]: ELST 319-SELC 32.

61. *Varuia Varui f. Rustica*: ELST VI-SELC 35.

62. ELST, pp. 338-339.